

Економічні наслідки неоліберальних реформ в Україні

Борис Малицький
доктор екон. наук,
професор,
директор
Центру досліджень
науково-технічного
потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва
НАН України,
м. Київ

Питання розвитку науки і технологій на пострадянському просторі сьогодні хвилює багатьох дослідників історії науки в Україні та Росії. Про це пишуть (зокрема читачі вже ознайомилися у попередній статті з думкою професора Є. Семенова щодо аналізу розвитку науково-технічного комплексу Росії упродовж 2000-2010 рр.), це питання обговорюють на різних форумах, тільки у вищих ешелонах влади, — жодної реакції. Аналіз активності і недоліків політики у науково-технічній сфері, успіхів впровадження інновацій і розвитку фундаментальних досліджень в Україні за 20 років свідчить, що накопичення проблем досягло критичної точки і потребує сьогоденного вирішення. Причину цього явища спробував детально проаналізувати Б.А. Малицький у книзі "Неолібералізм и кризис инновационного развития экономики. Формула кризиса" (К.: Феникс, 2009). З дозволу автора подаємо тут один із розділів цієї книги.

Немає ніякого сумніву щодо існування на початку 1990-х років необхідності здійснення в Україні широкого комплексу кардинальних економічних реформ. Особливо загострилася ця проблема після розпаду держави СРСР. Набуття України самостійності означало необхідність прийняття заходів з подолання наслідків від неминучої дезінтеграції економічної системи, трансформації економіки України з регіональної, супідрядної цілям розвитку СРСР, в самостійну національну економіку.

На цей складний і важливий для благополуччя країни процес одночасно збіглися тоді проблема переходу від планово-централізованої економічної системи до ринкової. Причому рішення саме цієї проблеми досить швидко стало пріоритетним для влади, яка проводила, однак, ринкові реформи без ясного і чітко продуманого плану, заснованого на обліку тогочасних національних інтересів та соціально-економічної доцільності. Цьому, значною мірою, сприяло активне втручання в процес реформування української економіки міжнародних фінансових організацій і численних закордонних консультантів, більшість з яких стояло на неоліберальних ринкових ідеях. Свій внесок у неоліберальні реформи додали і деякі вітчизняні економісти, в недалекому минулому колишні "упевнені марксисты", які дуже швидко перетворилися на "глибоких" прихильників ринкових реформ.

Оскільки в початковій фазі соціально-економічної трансформації країни ринок сприймався владою і навіть значною частиною суспільства як панацея від величезної

кількості труднощів і бід, з якими зіткнулась країна на шляху свого державного становлення, то, відповідно, ставилося завдання якомога швидше і масштабніше охопити ринковими реформами всі сфери діяльності. *Концепція ринкових реформ була досить простою: все приватизувати, все комерціалізувати, все продавати і купувати за вільними цінами, дати повну свободу накопичення і переміщення капіталу.*

Ясно, що легше за все, ці ключові положення неолібералізму могли реалізуватися щодо перерозподілу накопиченого в країні багатства, включно загальнонародну власність, а також у сфері надання послуг. **Саме завдяки такій специфічній особливості українських ринкових реформ, внаслідок їх активної реалізації, накопичення і концентрації капіталу стали відбуватися насамперед у найбільш підходящих для цього сферах — паливно-енергетичний комплекс, металургія, фінанси, кредитування та страхування, торгівля, операції з нерухомістю, а, також, в освіті, медицині, гральній сфері, професійному спорті та шоу-бізнесі.**

Всі ці сфери відрізняються тим, що в частині з них взагалі не створюється нове матеріальне багатство, а інші за природою своєю відносяться до виробництва з низьким рівнем доданої вартості або пов'язані з видобутком сировини. *Навіть разом всі ці сфери, навіть будучи максимально реформованими за ринковою моделлю, об'єктивно не в змозі забезпечити відчутний економічний розвиток країни.* Для цього необхідно, щоб ринковий механізм максимально включив у економічні процеси інноваційний фактор,

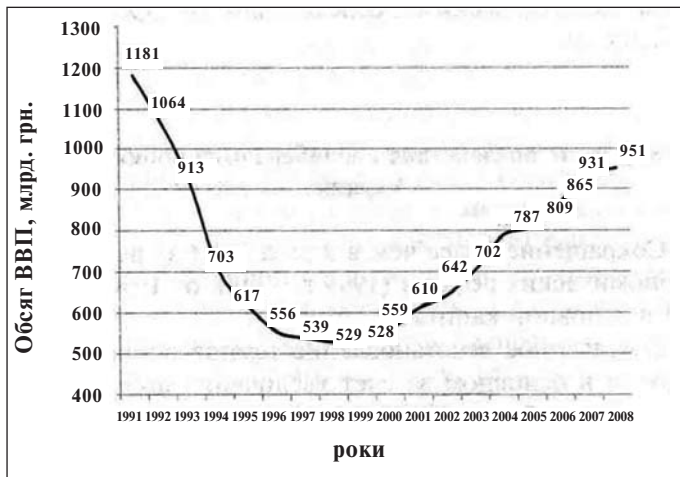

Рис. 1. Обсяг ВВП України у 1991–2008 роках.

Джерело: розраховано І.Булкіним (ЦДПІН НАН України) за даними Держкомстату України

активізував галузі виробництва з високим рівнем доданої вартості. Але цього в країні не відбулося, що призвело до тяжких економічних наслідків від проведення реформ, а саме, до таких наслідків:

1. Скорочення більш ніж у 2 рази ВВП за перші вісім років економічних реформ (1999 р. — 40% від 1990 р.) та інвестицій в основний капітал у 5 разів.

2. Уповільнене відновлення темпів зростання ВВП. Зростання відбувалося в основному за рахунок збільшення видобутку сировини та реалізації за кордон продукції з низьким рівнем доданої вартості, що, звичайно, не дозволило економіці вийти за обсягами ВВП на рівень 1991 р. (2008 р. — 80,5% від 1991 р.), зокрема за показником ВВП на душу населення (2008 р. — 91% від 1991 р.).

3. Сукупні втрати ВВП за період 1991–2008 рр., розраховані у зіставних цінах 2008 р., становлять близько 1 трил. дол. США.

4. Руїнування в країні цілих галузей економіки: електронної, легкої і значною мірою харчової промисловості, тваринництва, майже повна втрата морського транспорту. Погіршення у цілому структури економіки за рахунок розвалу високотехнологічних галузей і зростання видобувних галузей і виробництво з низьким рівнем доданої вартості.

5. Величезне зростання інфляції на початковому етапі реформ і збереження постійної загрози її росту у зв'язку з сировинною спрямованістю вітчизняної економіки та її сильною залежністю від змін на зовнішньому ринку.

6. Неєфективне використання в інтересах суспільства і людей приватизованої державної власності. Приватизація у цілому не сприяла інноваційному зростанню економіки.

У широкому соціально-економічному і теоретичному контексті проблему неолібералізації української економіки розглянуто автором у низці статей (*Теорія і практика неолібералізму в українських реаліях, "Наука і наукознавство", №3, 2007, Інтеграція економічної науки й освіти — фундамент для пошуку адекватних відповідей на виклик неолібералізму, в кн.: Інтеграція науки й освіти — ключовий фактор побудови суспільства, заснованого на знаннях: матеріали міжнар. симпоз. (Київ, 25–27 жовтня 2007 р.) — К.: Фенікс, 2008.*). Оскільки в цій статті акцентовано на питанні стимулювання неолібералізацією інноваційної кризи, то, відповідно, необхідно детальніше проаналізувати зміни, які відбулися у процесі проведення неоліберальних ринкових реформ, перш за все, в національній інноваційній системі, зокрема в науці.

На початку перехідного періоду (з 1991 р.) національна наука, не без підстав чи за інерцією як до 1970-х років, розглядалась суспільством як провідний фактор і необхідна передумова майбутнього економічного розвитку України. Проте, проблеми економічні, соціальні, політичні, міжнародні, що виникали і наростали в процесі реформ, усе сильніше підривали цю віру, витісняючи науку на узбіччя суспільного життя.

Складнощі для розвитку науки на початковому етапі трансформації визначались двома основними факторами.

Перший фактор. Здійснення заходів для реального відокремлення науки України від союзної, перетворення її з переважно регіональної в самостійну, національну. В цей період були створені основні формальні умови для переведення під юрисдикцію України всіх наукових установ, які раніше були підпорядковані союзному центру, сформована мінімально необхідна правова база для збереження і нормального функціонування вітчизняного наукового потенціалу, розпочато його переорієнтацію на вирішення національних соціально-економічних та інших проблем через визначення державних науково-технічних пріоритетів, розроблення системи державних науково-технічних програм і проектів, впровадження конкурсних методів фінансування НДДКР, створення в країні громадських органів координації наукової та науково-технічної діяльності.

Другий фактор. Безпрецедентний перехід впродовж нетривалого періоду науково-світоглядної бази вітчизняної науки, й передусім, її соціальних і гуманітарних дисциплін на загальноприйняту в світовій науці деїдеологізовану методологію досліджень. А економічні науки, окрім зміни ідейної методології, вимушені були змінити і сам об'єкт досліджень — планово-централізовану економіку на ринкову.

Вияткову роль у тому, щоб процес трансформації української науки відбувався шляхом максимального наближення її до європейських наукових стандартів при одночасному збереженні найкращих традицій вітчизняної науки, відіграли в той складний у політичному і соціально-економічному відношенні час такі визначні діячі науки, як *Б.Є. Патон, С.М. Рябченко, В.П. Кухар, В.С. Лисенко, В.С. Михалевич, М.Г. Находкін, О.О. Созінов, Б.С. Стогній* та багато інших вчених.

Борис Євгенович Патон — учений зі світовим ім'ям, видатний організатор науки сучасності, не тільки особисто зробив дуже багато для збереження і розвитку української науки в період кардинальної трансформації держави, але і своєю самовідданістю цій справі вселив впевненість багатьом іншим ученим і політикам у тому, що новій Україні вкрай потрібна сильна наука, здатна надати потужний інноваційний імпульс перетворенням, які проводяться в країні. Серед таких учених — і *Сергій Михайлович Рябченко*, який став головою вперше створеного в новій Україні центрального державного органу управління науково-технічною сферою — ДКНТ, ініціював прийняття низки важливих для становлення самостійної наукової системи держави законів. Зокрема, Україна першою серед країн пострадянського простору прийняла в 1991 р. основоположний Закон "Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності".

Цим законом встановлено, що науково-технічний прогрес є в Україні головним фактором розвитку суспільства, підвищення добробуту його громадян, їхнього духовного та інтелектуального зростання. Підтримку розвитку науки віднесено до найважливіших державних пріоритетів. Основним принципом державної наукової політики проголошено органічну єдність науково-технічного прогресу з економічним, соціальним і духовним розвитком суспіль-

ства. Законом встановлено принцип стабільного зростання обсягів фінансування науково-технічної діяльності з бюджету і мінімально допустимий нижній поріг наукоємності ВВП на кожні 3-5 років. Новим для України було створення Державного фонду фундаментальних досліджень і Державного інноваційного фонду.

С.М. Рябченко вніс великий особистий вклад у створення в Україні цілком європейської системи державного управління і фінансування науки. Усі ключові рішення у цій галузі приймала Національна рада з науки і технологій (голова її — М.Г. Находкін), а до складу ради входили близько 250 вчених, інженерів, педагогів, медиків та інших спеціалістів), включно з визначенням пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, розподілом бюджетного фінансування досліджень з пріоритетних напрямів, проведення конкурсів програм і проектів, оцінка результатів їх виконання. Згідно з нормою закону Національна рада готувала для уряду підсумкову щорічну доповідь про стан науки і про першочергові завдання для забезпечення її розвитку у найближчому майбутньому. За короткий час було сформовано достатньо дієздатний механізм організації наукової та інноваційної діяльності в країні. Вчені отримали впевненість, що вони потрібні новій Україні, надію на стабільне фінансування науки і попит на її результати.

Після створення інноваційного фонду почали накопичуватися істотні за величиною кошти для активізації інноваційної діяльності в економіці. Причому такі кошти отримували також і галузеві міністерства та відомства, органи регіонального управління, що дозволяло проводити активну інноваційну політику на всіх рівнях управління економікою.

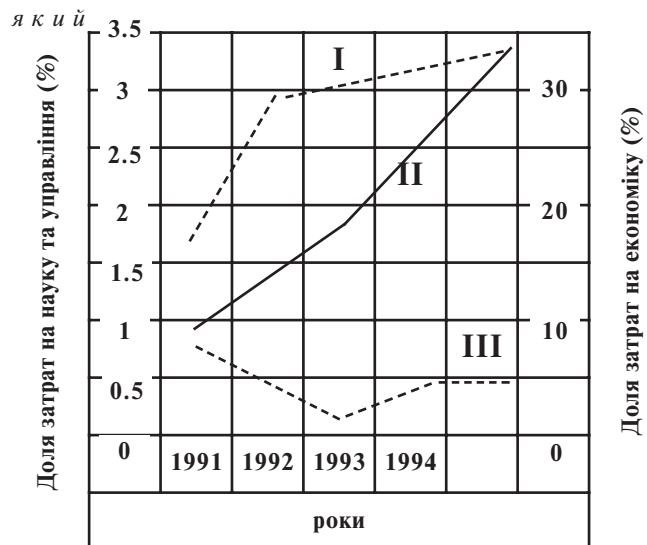
Цьому сприяло і створення у рамках інноваційного фонду спеціального державного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів, призначених для оперативного розв'язання питань матеріального забезпечення розвитку науки і сприяння використанню результатів науково-технічної діяльності в економіці.

Учені України отримали ширші можливості для участі у міжнародному науково-технічному співробітництві. Важливе значення у цьому контексті мало створення Міжнародної Асоціації Академії наук за ініціативою Б.Є. Патона, яка отримала заслужене визнання у багатьох країнах і міжнародних організаціях, зокрема в ЮНЕСКО. МААН є одним із небагатьох надбань української науки, яке продовжує успішно працювати і розвиватися.

Безперечно, якби ця струнка система державного управління наукою та інноваціями, в яку органічно залучено широку наукову, інженерну й виробничу громадськість, не була зруйнована під натиском неоліберальних реформ, коли науку витіснили з державних пріоритетів, а високотехнологічне виробництво замінили підсобним складальним виробництвом імпортової техніки, коли став пріоритетним, переважно, розвиток видобувних галузей і виробництво продукції з низьким рівнем доданої вартості, сьогодні Україна мала б зовсім іншу економіку, істотно наближену до європейського рівня. Україна могла б повторити в економіці шлях Китаю, Південної Кореї та інших країн, які активно розвиваються і які змогли органічно поєднати можливості ринку з державним регулюванням економіки з метою забезпечення інноваційний шлях її розвитку.

Проте науково-технологічний та інноваційний розвиток України відбувався за поганим для країни сценарієм, написаним на основі ключових положень неолібералізму. Ще напередодні утворення на пострадянському просторі нових держав група високопоставлених американських експертів за дорученням Президента США підготувала доповідь з цілком символічною, відповідною до правил неоліберального ринку, назвою "Як використати науку СРСР,

Рис. 2. Витрати держави на економіку (I) порівняно з витратами на управління (II) і на розвиток науки (III)

розпадається, в інтересах США". Окрім запропонованих у доповіді заходів щодо запрошення до США радянських учених і залучення найкращих досягнень радянської науки, недопущення переїзду радянських спеціалістів у галузі сучасного озброєння до інших, недружніх до США країн, опосередковано поставлено завдання надалі зберегти багаті природними ресурсами пострадянські країни як сировинний додаток розвинених країн і широкий ринок збуту їхньої середньо- і високотехнологічної продукції.

Цей напрям реалізовано на практиці різними способами, зокрема монетарними. Так почала активно здійснюватися політика доларизації економіки країни, що з одного боку, ставило вітчизняну валюту у жорстку залежність від кон'юнктури долара у глобальному просторі, а з іншого, створювало нові можливості та стимули для відтоку фінансового капіталу за кордон.

Другим напрямом було нав'язування Україні не вигідних, з погляду збереження і розвитку вітчизняної науки, а також середньо- і високотехнологічних секторів виробництва, умов надання закордонних кредитів. Політичне керівництво країни, не маючи продуманої програми реформування вітчизняної економіки, цілковито покладалось на рекомендації міжнародних фінансових організацій, які, як уже згадано, базувались на неоліберальній доктрині. При цьому рекомендації фактично нав'язували Україні в обмін на надання їй закордонних кредитів, зростання потреби в яких було прямо пропорційним збільшенню ступеня лібералізації вітчизняної економіки, а точніше — ступеня втрати її керованості.

В такі умови втрапила, передусім, сфера наукових досліджень та інновацій. Зокрема, для отримання будь-якого, навіть незначного за величиною валютного кредиту, згідно з укладеним меморандумом з МВФ, Україна мала скоротити свій науковий потенціал до 1/3 від наявного.

Український уряд спочатку слушно намагався виконати цю вказівку шляхом прямого адміністративного скорочення чисельності наукових працівників. Але невдовзі був знайдений більш "дієвий" непрямий спосіб — кардинальне скорочення фінансування науки, що автоматично спричиняло зменшення наукового потенціалу. Хоча будь-яке скорочення

фінансування науки заборонено, як було зазначено вище, Законом про державну політику в сфері наукової і науково-технічної діяльності, наукоємність ВВП з 1990 р. по 1995 р. скоротилась майже вчетверо і стала становити 0,8%.

Цей рівень наукоємності привів майже до повної втрати вітчизняною наукою можливості ефективно впливати на інноваційний розвиток економіки.

Принципово такого завдання тоді по-справжньому і не ставили. Кредити надавали виключно для збереження Україною статусу країни, яка експортує сировину і продукцію з низьким рівнем доданої вартості, а також дешево робочу силу та імпортує інноваційну продукцію. Скажімо, на 90% закордонні кредити використовували в торгівлі та посередницькій сфері і тим забезпечували фінансування закупівель імпортової продукції та інвестування України в науку і робочі місця за кордоном.

Негативний ланцюг у схемі зростання такого кредитування і збільшення обсягів імпорту довершувався падінням вітчизняного виробництва і відповідно обсягів ВВП (див. рис. 1), а також зростанням витрат бюджетних коштів на обслуговування наданих Україні кредитів. Уже на 1995 р. ці витрати становили близько 6% — на порядок більше, ніж витрати на вітчизняну науку. Проте відтік капіталу з України зростає не тільки за рахунок невідповідного для вітчизняного виробництва вказаного способу кредитування, але ще більше за рахунок "відмивання" бюджетних коштів у процесі проведення нечесної приватизації, безконтрольного продажу за кордон сировинних ресурсів і навіть простого грабування національного багатства. Масштаби цього явища у ті роки набули загрозливих розмірів.

Приватизація підприємств, яка декларувалась як головний спосіб стимулювання інвестицій у національну економіку, насправді сприяла залученню ще більших, ніж до приватизації, бюджетних коштів в економіку (рис. 2). Причому бюджетне фінансування економіки, зокрема у вигляді дотацій, виділялось за рекомендаціями закордонних консультантів винятково в видобувні та низькотехнологічні галузі, що, звичайно, сприяло ще більшому перетворенню України в сировинний додаток розвинених країн, знищенню її високотехнологічного сектора.

Приватизацію, ні на початку її проведення, ні надалі, ніяк не пов'язували з необхідністю технологічного оновлення вітчизняного виробництва. Особливо яскравим підтвердженням цього є зміни в законодавстві з питань приватизації стратегічних об'єктів. 2000 р. вийшов Указ Прези-

дента з цього питання, в якому передбачено, що 25% отриманих коштів від продажу стратегічних підприємств повинні цільовим чином витратитись на інноваційний розвиток економіки. Через чотири роки вийшов новий Указ, в якому цей показник було знижено до 10%. Але на практиці, навіть цю знижену в 2,5 рази норму ніколи не виконували. Наприклад, із коштів від продажу "Криворіжсталі" на інноваційний розвиток економіки не було виділено ні копійки.

Значну роль у детехнологізації найбільш конкурентоздатного сектора виробництва — оборонно-промислового комплексу країни — відіграла програма конверсії та пов'язана з нею програма організаційно-фінансової підтримки низкою іноземних країн, включно з США, перепрофілювання українських спеціалістів, які працювали в сфері оборонної науки і технологій, на вирішення винятково цивільних задач. Як і більшість програм з ринкового реформування економіки, конверсійна програма також не базувалась на міцному науковому фундаменті, її реалізація не мала необхідного ресурсного забезпечення і не була конкретно пов'язаною з технологічною модернізацією виробництва. Відповідно її результатом було елементарне руйнування технологічної бази ОПК, розграбування його матеріальної основи і значна втрата найціннішої частини цього комплексу — кадрів.

Певною мірою у цьому ж напрямі реалізовано і програму іноземної фінансової підтримки перепрофілювання українських учених, які працювали на "оборонку", яка зокрема здійснювалась через спільну з низкою зарубіжних країн структуру "Український науково-технологічний центр". Слід визнати, що поява цієї структури в Україні мала на певному етапі важливе значення для фінансової підтримки декількох тисяч українських учених, які в середині 90-х років практично залишили без будь-яких засобів існування. Але економічні втрати України в цілому від добровільної здачі активних позицій у розвитку ОПК і втрати в зв'язку з цим з іноземного ринку продажу озброєнь виявились на два порядки вищі, ніж отримана фінансова підтримка через УНТЦ. А технологічні та кадрові втрати — практично непоправні. Зрозуміло, що загальний спад виробництва, детехнологізація економіки, дефіцит фінансів та інші проблеми, які охопили країну внаслідок неефективних ринкових реформ, українською негативно вплинули на стан вітчизняної науки та інноваційної системи в цілому.

Скорочення фінансування науки призвело до зміни видів витрат на наукові дослідження. На початку, намагаю-

Ан-225 «Мрія» — літак всесвітньо відомого НТК «Антонов»

чись зберегти наукові колективи і запобігти зростанню відтоку кадрів з науки, керівники наукових установ усі наявні кошти спрямовували на оплату праці, позбавляючи тим самим дослідницький процес засобів, необхідних для його нормального матеріально-технічного та інформаційного забезпечення. У багатьох випадках це фактично призводило до призупинення результативної наукової діяльності. У науці посилювалась тенденція оплати не праці та її результатів, а присутності людини на робочому місці, почались і затримки з виплатою зарплат, і зниження їх рівня. Несвоєчасна виплата зарплат у науці, поява привабливіших за розміром заробітної плати робочих місць у інших сферах діяльності, в основному не пов'язаних з інноваційним розвитком, сприяли посиленню відтоку кадрів з науки. Зокре-

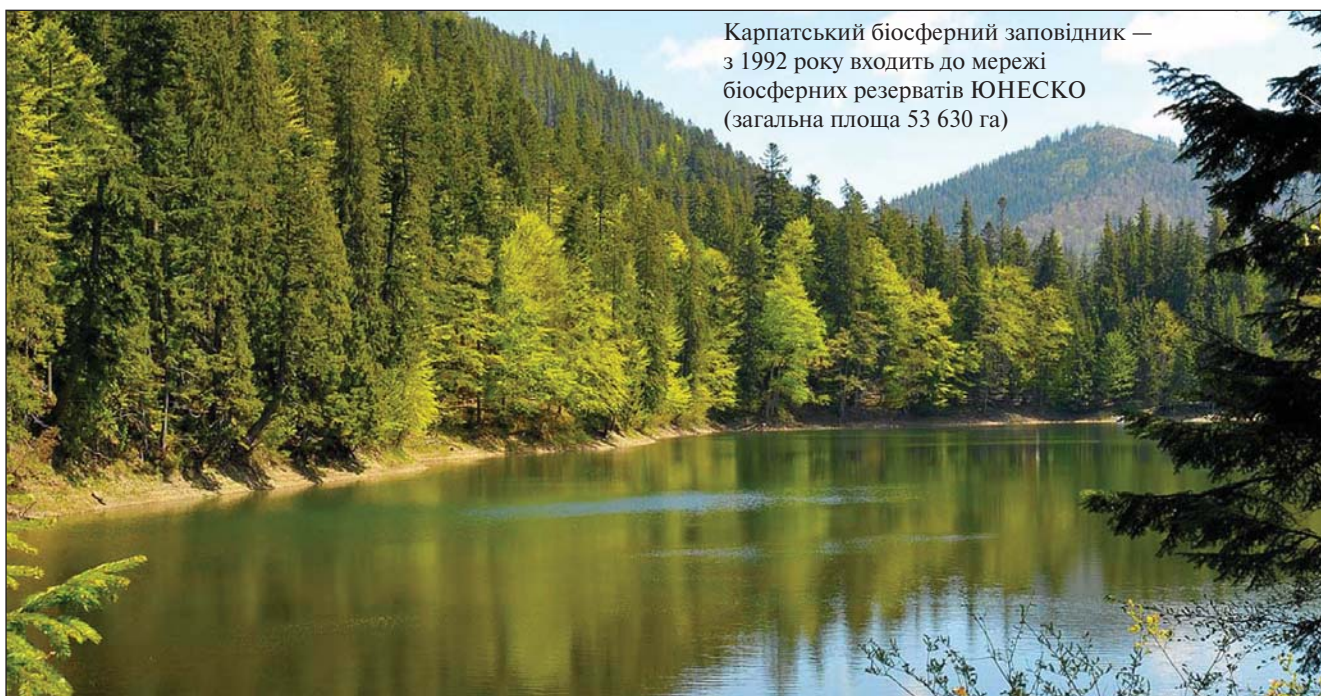
ма, вже на другому році реформ (1992 р.) з наукової сфери вибула шоста частина наукових працівників.

Надалі політика "виживання" науки без здійснення реальних системних заходів стосовно її адаптації до ринкових умов, зокрема, стимулювання попиту на результати досліджень в економічній практиці, призвела до серйозних проблем у формуванні і використанні наукових кадрів, технологічному оснащенні наукового процесу, забезпеченні якості наукових результатів.

В Україні відбулось найбільше серед країн Центральної і Східної Європи скорочення чисельності дослідників (у 2007 р. порівняно з 1991 р. в 2,6 рази) і фінансування науки. **Причому негативні для науки тенденції за цими показниками зберігаються дотепер.** Ці зміни виглядають

Дослідницький реактор ВВР-М
ННЦ "Харківський фізико-
технічний інститут" НАН України

Карпатський біосферний заповідник —
з 1992 року входить до мережі
біосферних резерватів ЮНЕСКО
(загальна площа 53 630 га)

особливо негативними на фоні тривалого нарощування чисельності держслужбовців, правоохоронних органів, службелів релігійних культів та витрат на їхнє утримання.

Погіршується демографічна структура наукових кадрів. Науку залишають працівники найпродуктивнішого віку. Невпинне скорочення чисельності дослідників, незначне поповнення молодими науковцями та домінування у складі наукових кадрів дослідників старших вікових груп може найближчим часом привести до серйозної кадрової кризи через природній відтік з наукової сфери значної кількості працюючих пенсіонерів.

Не сприяє якісному оновленню наукових кадрів неогрунтоване збільшення кількості аспірантів і докторантів. Для якісної підготовки величезного числа аспірантів і докторантів (більше 33 тис. чол., що в 2,6 рази більше, ніж у 1990 р.) на сьогодні в Україні немає відповідної наукової бази. У більшості вищих навчальних закладів, де, в основному, зосереджена аспірантура й докторантура, не виконуються на необхідному рівні наукові дослідження. Тому результатом дисертаційних досліджень стають переважно комплікативні знання, які не мають необхідної наукової новизни і практичної цінності.

Сьогодні більша частина кандидатів і докторів наук (2/3) не працює у сфері наукових досліджень, тому вони фактично зберігають свої учені ступені лише формально, оскільки їхня безпосередня діяльність жодним чином не пов'язана з наукою. Разом з тим, кандидати і доктори наук, які залишаються в науці, через незатребуваність їхніх знань у своїй країні, вимушені шукати застосування їм у зарубіжній науці. За деякими оцінками сьогодні майже половина наших дослідників так чи інакше, відкрито чи приховано працюють над виконанням іноземних замовлень. Особливо сумно, що цим вимушені займатися найбільш технологічно передові вчені та наукові колективи.

Багато галузевих інститутів, які за своїм призначення повинні безпосередньо сприяти інноваційному розвитку економіки, виявившись у ринкових умовах незатребуваними виробництвом, вимушені шукати будь-які джерела для свого виживання, серед яких найрозповсюдженішими стали здача в оренду приміщень і розпродаж майна, що не могло не привести до фактичного знищення цього дуже важливого для інноваційного розвитку економіки технологічного сектора науки.

Дуже символічним є той факт, що за час реформ у країні не побудовано жодного дослідницького інституту, а будівлі більшості з тих, що залишилися, багато років не ремонтуються, водночас високими темпами будуються одягнені в мармур банки. У середньому за рік у країні будують два десятки культових споруд, витрачають величезні кошти на казино та інші види розваг. Безсумнівно, це свідчить про викривлення реальних пріоритетів нашого суспільства, про відсутність розуміння того, що перспективи цивілізаційного розвитку визначаються, перш за все, рівнем наукових знань і ступенем їх технологічного застосування у країні.

Хоча пріоритет науки і технологій неодноразово закріплено у достатньо великій кількості державних документів, проголошено багатьма політиками і часто змінюваними урядами, неоліберальний ринок відкидав їх і насправді сприяв установленню в житті зовсім інших пріоритетів, далеких від творчості та інноваційного розвитку суспільства. Як наслідок, в Україні з кожним роком понижувався рівень інноваційної активності підприємств. Сьогодні він у 3-4 рази менший, ніж у країнах з інноваційно розвиненою економікою. Наукоємність промислового виробництва знизилась до рівня 0,3%, що на порядок нижче середньоєвропейського. Навіть ті порівняно невеликі кошти, які витрачаються на інноваційну діяльність, спрямовують, в основ-

ному, на купівлю імпортного устаткування, а не на придбання інтелектуальної власності чи проведення НДДКР, що гарантувало б вище зростання конкурентоздатності вітчизняної продукції, створення реального попиту на результати наукових досліджень вітчизняних учених.

В останні п'ять років фактично повністю відмінено систему державного стимулювання і підтримки інноваційної діяльності, яка створювалась на початку реформ. Ліквідовано інноваційний фонд, майже на порядок скорочено конкурсне фінансування науково-технічних програм і проєктів. У 2007 році вперше за останні десять років наукоємність ВВП упала нижче 1%. Проте низький рівень наукоємності обумовлений не тільки і не стільки дефіцитом грошей та відсутністю системи стимулювання інноваційної діяльності. Фундаментальне значення має технологічна відсталість структури вітчизняної економіки. У ній переважають низькотехнологічні галузі виробництва, які за своєю природою не є високонаукоємними: видобувна, паливна, харчова, агропромисловість. Наукоємність таких галузей у середньому не перевищує 1,2%.

Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв третього і четвертого технологічних укладів (чорна металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна хімія та ін.). П'ятий і особливо шостий технологічні уклади в країні тільки ледве прокладають собі дорогу, тоді як у інноваційно розвинених країнах вони домінують. Низький технологічний рівень вітчизняної економіки, її структурний ухил у бік сировинних галузей і виробництв із низьким рівнем доданої вартості визначають украї незначний вклад нових і найновіших технологій в економічний розвиток країни. На сьогодні їхній внесок у ріст ВВП оцінюють у 0,7-1%, що дуже мало, якщо враховувати ситуацію у світі й потенційні можливості української науки створювати технології найновіших укладів, зокрема: нанотехнології, ракетно-космічні технології, біотехнології, інформаційно-комунікаційні технології та ін.

Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її позиції порівняно з країнами Євросоюзу. Таке дослідження проведено Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України спільно з зарубіжними спеціалістами в рамках спеціального європейського проєкту за допомогою методології та методики Європейського інноваційного табло.

Цінність ранжирування європейських країн за цим індикатором полягає у тому, що воно показує, наскільки економічне зростання країни визначають інновації. Україна за показником Європейського інноваційного індексу перебуває в останній з чотирьох груп країн, у групі "країн, які наздоганяють", зі значенням індексу 0,23. У цю групу входять: Угорщина — 0,24, Росія — 0,23, Україна — 0,23, Латвія — 0,22, Польща — 0,21, Хорватія, Греція — 0,2, Болгарія — 0,19, Румунія — 0,16, Туреччина — 0,08. Порівняно з іншими країнами Євросоюзу, відставання України становить: від "країн-лідерів" — приблизно в три рази (Швеція — 0,68), від "країн-послідовниць" — у 2 рази (Великобританія — 0,48), від країн "помірні інноватори" — в 1,6 рази (Норвегія — 0,35). Відносно низький рівень інноваційного індексу цієї економічно розвиненої країни пояснюється значним внеском у її економічне зростання ресурсних факторів.

Література

1. Малицький Б.А. Прикладне наукознавство. — К.: Фенікс, 2007. — 464 с.
2. Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло. — К.: ГП "Информационно-аналитическое агентство", 2008. — 92 с.